

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 668-682.
Geliş Tarihi-Received: 12.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 10.08.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1326425

Kırgızların İlk Romanı Uzak Col'da Ötekileştirme ve İdeolojik Propaganda*

Othering and Ideological Propaganda in the Kyrgyz's First Novel Uzak Col

Hilmi GÜLENAY**

Öz

Savaş, göç, sel gibi felaketler toplumların belleklerinde derin izler bırakır. Bundan dolayı bu konular düz yazı türlerinin en elverişli malzemeleridir. "Ürkün" olarak adlandırılan büyük göç hadisesi de Türkistan halklarının hafızasında derin izler bırakmış acıklı bir olaydır. Ürkünü yaşayan bazı aydınlar eserlerinde bu olayı işlemişlerdir. Uzak Col romanın yazarı da Ürkün hadisesini yaşadığından eserini bu trajik olay temelinde oluşturmuştur. "Uzak Col" romanı Kırgız yazı dilinin ilk nesir örneklerinden birisidir. Bu eserin muhtevası ise Sosyalist-Realizm akımına göre tasarlanır. Eserde ilk öncelikle Çarlık rejiminin haksız uygulamaları ve zalimlikleri yoğun bir biçimde dile getirilir. Akabinde ise "Ürkün" hadisesinin yaşanması ve halkın çektiği sıkıntılar ayrıntılı tasvirler ile ele alınır. Sonlara doğru ise yoğun bir Bolşevik propagandası göze çarpar. "Uzak Col" romanı üzerine yapılan araştırmalarda Çarlık yönetiminin kötü uygulamaları ve Ürkün hadisenin trajedileri temel alınmaktadır. İncelemelerde gözden kaçırılan hususlar ise eserin tamamında olumsuz kahramanlar üzerinden Kırgız kültürünü, İslam dinini, Kırgızların akraba halklarını kötü gösterme politikasının işlenmiş olması ve Bolşevik propagandasıdır. Bu çalışmamızda eserden alıntılara yaparak gözden kaçırılan bu noktaları somut düzlemde incelemeye çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Roman, Bolşevik, Propaganda, Kırgız Edebiyatı.

Abstract

Natural disasters such as war, migration and flood leave deep traces in the memories of societies. Therefore, these subjects are the most suitable materials of prose types. The great migration event called "Urkun" is a sad event that has left deep traces in the memory of the peoples of Turkistan. Some intellectuals living in Ürkün have treated this event in their works. Since the author of the novel "The Distant Col" also experienced the event of Ürkün, he created his work on the basis of this tragic event. The novel Uzak Col is one of the first prose examples of the Kyrgyz written language. The content of this work is designed according to the socialist realism movement. In the work, first of all, the unfair practices and cruelties of the Tsarist Regime are intensely expressed. Subsequently, the "Urkun" incident and the troubles of the people are discussed with detailed descriptions. Towards the end, an intense Bolshevik propaganda draws attention. Studies on the novel "Uzak Col" are based on the bad practices

* Bu makale, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalında halen devam etmekte olan "Uzak Col Romanı Örneğinde 1930'lu Yıllarda Kırgız Yazı Dili Üzerinde Bir İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, e-posta : hilmigulenay043@gmail.com, ORCID:0000-0002-9160-8964.

of the Tsarist Regime and the tragedies of the Ürkün incident. The points that are overlooked in the examinations are that the policies of the Kyrgyz culture, Islam religion and the Kyrgyz's relative peoples are asimilated and processed through negative heroes throughout the work, and Bolshevik propaganda. In this study, we tried to examine these points, which were overlooked by quoting from the work, on a concrete level.

Kywords: Novel, Bolshevik, Propaganda, Kyrgyz Literature.

Giriş

Uzak Col, Kırgız yazı dilinin ilk roman örneğidir. Eser 1936 yılında Mukay Elabayev tarafından Latin harfleri ile kaleme alınır. Sonraki yıllarda Kiril alfabesi ile birçok kez basımı gerçekleştirilir. Fakat çalışmamızda alıntılar eserin Kırgız Milli kütüphanesindeki Latin harfli nüshasından yapılmıştır.

Edebiyat, ideoloji oluşturma ve yaygınlaştırmanın en etkili silahıdır. Çünkü edebiyat aracılığı ile halk kitleleri belli bir düşünce, ideolojiye daha rahat ve kolay yönlendirilebilir. Edebiyat, bunu eserlere sindirerek ya da doğrudan propaganda şeklinde yapabilir. Estetik kaygı ve edebî ölçütler çerçevesinde ideolojilerin eserlere sindirilmesi onların daha uzun ömürlü olmasını ve geniş kitleler tarafından kabul görmesini sağlar. Edebî eserlere doğrudan ideoloji yüklemek eseri edebî metin niteliğinden uzaklaştırarak ideolojik metin haline dönüştürebilir (Kınacı, 2010, s. 179).

Tarihte totaliter ve emperyalist rejimler benimsedikleri ideolojileri toplumlara kabul ettirebilmek için yine edebiyatı kullanmışlardır. Sovyetlerin bu eğilimi kullanmadaki farkı ise Sovyet ideolojisi temelinde olmasıdır (Tagızade, 2006, s. 8).

Sovyet-Rusya yönetiminin resmi sanat görüşü sayılan Sosyalist-Realizm 1930'larda ortaya çıkar. Fakat ana ilkeleri 1934 yılında belirlenir. Sosyalist-Realizmin içeriği oluşturulurken estetik kaygının ön planda olduğu söylenemez. Bu mesele yazarlar arasında sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Sosyalist-Realizm göre sanat yansıtmadır. Bu yansıtma nasıl olmalıdır sorusuna cevap arar. Gerçekliğin yansıtılması noktasında farklı görüşler söz konusudur. Bunlar yüzey gerçekliği, insan tabiatının özü, idealleştirilmiş gerçeklik ve toplumun günlük hayat gerçekliğidir. Sosyalist-Realizm bunların en sonuncusuna yani toplum gerçekliğine daha yakındır. Bu gerçekliği devrimci bir gelişme içinde ele alır. Edebî eserlere toplumsal gerçeklik tarihî somutlukta ve işçi sınıfının eğitim düzeyi göz önüne alınarak yansıtılır. Bu akım, bir yazarın doğru bir bakış açısı geliştirebilmesi için tarihî belirleyicilik içerisinde kölelik çağından feodalizme, feodalizmden kapitalizme, kapitalizmden sosyalizme doğru gelişim evrelerini iyi kavraması gerektiğini dile getirir (Mogan, 1994, s. 53-54).

Sosyalist-Realizm yaklaşımın en belirgin niteliği sosyalist hayat tarzının idealize edilmesi, Çarlık ve diğer sistemlerin kötü yönleri öne çıkarılarak propaganda-antipropaganda şeklinde eserlere yansıtılmasıdır. Akımın diğer bir özelliği ise kahramanların iç dünyalarındaki çatışmaların sosyalist düşünceye evrilmesidir (Yıldız, 2019, s. 2252).

Sovyet-Rusya yönetimi, Sosyalist-Realizm akımını Sovyet siyasî sınırları içinde yaşayan halkların edebiyatlarında 1934 yılından itibaren propagandist bir şekilde uygulayarak komünist ideolojisinin bir aygıtı haline dönüştürmüştür.

Bolşevikler, ortak bir Sovyet kültürü oluşturmak için Sosyalist-Realist edebiyatın görevlerinin neler olması gerektiği noktasında şu görüşleri dile getirirler: Sovyet coğrafyasında yaşayan halkların sosyal yaşam pratikleri komünizm ideolojisi ekseninde şekillendirilmeli, manevi dünyaları partinin siyasî hedefleri doğrultusunda eğitilmeli ve inşa edilmeli, Sovyet kardeşliği ve dostluğu tesis edilerek milliyetçiliğin her türlü ile

savaşılmalı, Sovyet değerleri temelinde vatanperverlik aşılmalıdır (Karataş, 2009, s. 599-617). Sosyalist-Realist edebiyatının temel normları; Komünist partisine, halka, sınıfa ve parti ülkülerine bağlılığa, kendi sınıfına karşı insan severliğe dayanır (Tagızade, 2006, s. 10; İlkan, 2009, s. 72). Sosyalist-Realist edebiyatın özgürlük alanı parti programının edebiyata biçtiği sınırlar kadardır (Koraş, 2019, s. 17).

Sovyetlerin Türkistan'ı Kültürel Parçalama Faaliyetleri

Bolşevikler üst bir Sovyet kimliği yaratmak için egemenlikleri altında bulunan Türkistan halklarının diline, edebiyatına, kültürüne, dinine karşı ayrıştırıcı ve yok edici icraatları faaliyete geçirmişlerdir (Öztürk, 2022, s. 206-207). Bu ayrıştırıcı girişimlerin birincisini, Türkistan Türklüğünün ortak edebî dili olan Tarihi Çağatay yazı dilini, böl-parçala-yut politikasıyla ortadan kaldırılması teşkil eder. Bu yok etme işlemi kademeli olarak gerçekleştirildi. İlk önce Çağatay yazı dilinin kullandığı Arap alfabesi ıslah edilmiş, daha sonra Latin alfabesine geçilmiş, en sonunda ise Kiril alfabesi zorla kabul ettirilmiştir.

Latin ve Kiril alfabesine geçişteki asıl amaç yerel konuşma dillerinin temelinde edebî nitelikten yoksun yapay Türk dilleri¹ üretmektir. Bir sonraki hedef ise bu dillerin temellerinde kültürel yönden zayıf yapay uluslar inşa ederek müşterek güçlü Türk kültürünün parçalanmasıdır. Bolşevikler, konuşma dillerinden Kazak, Özbek, Azerbaycan ve Kırgız Türkçeleri² gibi yapay Türk yazı dilleri üretmeyi başarır. Bu üretim öylesine sistematik bir düzlemde gerçekleşmiştir ki ses, şekil bilgisi ve söz dizimi, bakımından en zayıf konuşma dilleri temel alınır. Bu durumu daha da somutlaştıracak olursak, Farsçanın her yönden tesiri altında bulunan Taşkent ağzı Özbek yazı dili için esas alınmış, bundan ötürü genel Türkçe'nin en karakteristik özelliği olan kalınlık-incelik uyumu Özbek yazı dilinde çok zayıf konumda kalır (Yalçın, 2005, s. 1938-1951).

Bolşeviklerin Çağatay Türkçesine yönelik ayrıştırıcı ve yok edici uygulamalarından Türk edebiyatı da olumsuz olarak etkilenir. Bolşeviklerden önce Orta Asya Türk edebiyatı destanlar, halk şiirleri, hikâyeler şeklinde kendi doğal mecrası içerisinde yaşamını ve gelişimini gerçekleştirirken Ekim Devrimi ile bir kırılma gerçekleşir. Bu kırılma zamanla içerisinde millî unsurlar içeren geleneksel Türk edebiyatı ürünlerinin yasaklanması ile sonuçlanır. Bu edebî ürünlerden bazıları ise komünist ideoloji çerçevesinde yeniden yapılandırılır (Naskali, 1996, s. 54).

Siyasî zorlamaların neticesinde konuşma dillerinin temelinde oluşturulan eserlerin çoğunluğunda komünist ideoloji esas alınır. Sovyet dönemi Türk edebiyatı da bu doğrultuda oluşturulan bir edebiyattır. Bu durumu Sovyet Kırgız Edebiyatı için Cigitov şu cümleler ile açıklar: *"Batıdan giren türlerin işlenmesi ile ortaya çıkan Çağdaş Kırgız Edebiyatı Sovyetler birliği döneminde ortaya çıkmıştır. Nitekim yetmiş yıllık Sovyetler Birliği döneminde Batı edebiyatından giren türler Kırgız dili kullanılmak suretiyle işlenmiş, edebî metinler kaleme alınmış ve bu sürecin sonucunda ortaya çıkan eserler ise Çağdaş Kırgız Edebiyatı olarak tarif ettiğimiz genelin temellerini oluşturur. Kırgız Edebiyatı Sovyet hükümetlerinin açtığı kampanyaların propagandasını yapan siyasi bir organ olarak kullanılmıştır"* (Cigitov, 2006, s. 7-20). O dönemde Kırgız yazı dili ile oluşturulan eserler incelenirken Kırgız Türkçesinin durumu, Sovyet hükümetlerinin etkisi, dönemin sosyal-ekonomik şartları mutlaka göz önüne alınması gerekir.

¹ İlminskiy ve Ostroumov, gibi bilim adamları Türkistan'ın ortak yazı dili Çağatayca'nın yerine Türk halklarının konuşma dillerini yazı dili haline getirmeye çalışmışlardır. Her bir Türk halkı için ayrı alfabeler oluşturulmuş, alt kimlikleri üst kimliğe çevrilmiştir. Bu süreçte bazı Tatar, Kazak, Özbek ve Azeri aydınların kendi kimliklerini oluşturma çabası müşterek Türk kültürünün muhafazasına zarar vermiştir (Şirin, 2020, s. 145).

² Kırgızlar arasında yuvarlaklaşmanın ileri boyutta olduğu bir Kırgız ağzı yazı dilinin esası kabul edilir.

Türkistan'da 1916 Olayları ve Ürkün

1905 yılında Rus Çarlığı, Japonlar karşısında hezimete uğrar. Bu yenilgi onları ekonomik açıdan zayıflatır. Yönetim bu savaşın olumsuz getirilerini üzerinden atamadan on yıl gibi kısa bir süre içerisinde kendini Birinci Dünya Savaşının içerisinde bulur. Çarlık yönetimi kısa aralıklar ile yaşamış oldukları bu savaşların bedelini Türkistan halklarının üzerlerinden karşılama yöntemine başvurur.

Çarlık yönetimi, Türkistan topraklarına ilk önce kendi çiftçilerini yerleştirir ve onlara Türkistanlı Türklerin geniş tarım arazilerini hibe eder. Diğer faydalanılabilir arazileri ise devletleştirir. Vergi yükünü ağırlaştırır. Türkistan'daki bu uygulamalar halkı her açıdan yıpratmış ve bezdirmiştir. Son olarak ise Çarlık yönetiminin 19-40 yaş aralığındaki gençleri savaşta asker olarak kullanma isteği Türkistan topraklarında isyana sebep olur. Bu isyan başlangıçta sistematik bir ayaklanma değildir fakat Rusların şiddetli karşılıkları sonucu birbirinden kopuk şekilde kitlesel bir mahiyet kazanır. Bu başkaldırının en şiddetli safhası Kırgızistan'ın Issık-Köl civarında yaşanır çünkü Kırgız halkı diğer Türk boylarından farklı olarak bu isyan hareketinde Ruslara karşı silahlı bir mukavemet gösterirler. Bu hareket, Osmanlı subaylarından Adil Hikmet Bey³ ve arkadaşları tarafından teşkilatlandırılmış ve yönetilmiştir. Kırgızlar, Ruslardan ele geçirdikleri hafif ateşli silahlar ile Ruslara ani baskınlar yaparak ciddi kayıplar verdirirler. Böylece Çarlık ordusunun büyük bir bölümünü Türkistan topraklarında oyalayarak yayılmacılıklarını nispeten yavaşlatmayı başarırlar. Kırgızların bu mücadelesi Bolşeviklerin Çarlık yönetimi karşısında güçlenmesine katkı sağladığı söylenebilir (Adil Hikmet, 2022, s. 187-198).

Kırgızların silah ve teçhizat açısından yetersizliği modern silahlı Rus birlikleri karşısında onların ağır bir yenilgi almalarına sebep olur. Bu isyana katılan halk kitleleri, Rus intikam tugaylarından kurtulmak için Çin sınırına doğru yönelir. Ağır kış şartları, arazinin engebeli ve geçitler ile dolu olması Türkistanlılar için acıklı olayların yaşanmasına sebep olur. Ruslar tarafından çok sayıda Kırgız'ın katledilmesi bu trajedinin boyutlarının ne olduğu hakkında bize önemli bilgiler verebilir (Yavuz ve Topsakal, 2020, s. 341-343).

Türkistan halkını derinden etkileyen 1916 isyanı insanların ruhlarında onulmaz yaraların açılmasına sebep olur. Bu göç hareketini Kırgızlar "Ürkün" olarak adlandırmışlardır. Ürkün hadisesini yaşayan bazı kişiler ileride yazar olarak bu olayı eserlerinde işleyeceklerdir. Bu yazarlar Mukay Elebay-uulu, Kasımalı Bayali-uulu, Isak Şaybek-uulu'dur. Bu kişilerin eserlerinde Çarlık yönetiminin zalimlikleri, katliamları, göç sırasında yaşanan ölümler, Çin sınırları içerisinde Kalmuk ve Çin askerlerinin onlara yaptıkları, açlık, hastalıklar oldukça gerçekçi şekilde ele alınır. Şunu da unutmamak gerekir ki bu eserlerin yazıldığı yıllar 1930'lardır. Bolşevikler bu yıllarda komünist rejimi oturtmak için uğraşmaktaydılar. Bundan dolayı edebiyat eserlerinde ele alınan "Ürkün" teması da Bolşevik partinin çizdiği sınırlar çerçevesinde ve kontrolünde gerçekleşir. Çünkü Bolşevikler Çarlık yönetiminin izlerini silip kendi rejimlerini Türkistan halklarına kabul ettirmek için Ürkün hadisesini siyasal ve ideolojik propaganda hedefleri için bir araç olarak kullanmayı tercih ettiler. İkinci dünya savaşından sonra rejimin oturduğunu düşünen Bolşevikler, Ürkün temasının milliyetçilik duyguları uyandırdığı gerekçile edebiyatta işlenmesini yasakladılar (Abdikulova, 2016, s. 159-165; Duman, 2017, s. 170-174).

³ Osmanlı devleti tarafından Adil Hikmet Bey ve arkadaşları Türkistan'a Rus işgaline karşı halkı bilinçlendirmek için gönderilmiştir.

Bolşeviklerin başta millî unsurlar içerebilecek Ürkün temasının eserlerde işlenmesine ses çıkarmadılar. Çünkü öncelikli hedefleri komünist rejimi oturtmaktı. Bunun için Çarlık yönetimini kötülemek ve Türk halklarının konuşma dillerini yazı diline dönüştürerek müşterek Çağatay yazı dilini ortadan kaldırmak istiyorlardı.

Mukay Elebayev ve Uzak Col

Çağdaş Kırgız Edebiyatının ilk romanı Uzak Col'un yazarı Mukay Elebayev 1906 yılında Isık Göl'ün Tüp bölgesine bağlı Çoñ-Taş köyünde dünyaya gelir. Çok küçük yaşlarda anne ve babasını kaybeder. 1916 olaylarında sonra akrabaları ile birlikte Çin'e kaçar. Daha küçük yaşlarda birçok sıkıntı ile karşılaşır. Hem göç esnasında hem de Çin'de yaşanan acılara tanıklık eder. Bu yaşadığı sıkıntılar onun hayatında derin izler bırakır. (Aşlar, 2006, s. 12; Dıykanbayeva, 2017, s. 25; Sooronov, 2015, s. 5-6).

Çağdaş Kırgız edebiyatının oluşumunda Elebayev'in büyük katkıları olmuştur. Edebiyatın şiir, piyes, roman, hikâye gibi dallarında önemli eserler ortaya çıkarır. Edebi eserlerini oluştururken büyük bir titizlik gösterir. Kendisini edebiyat noktasında geliştirmek için sürekli çabalar. Elebayev'in edebî eserlerinde komünist ideolojinin önemli etkileri mevcuttur. Onun döneminde sadece edebiyatta değil bütün sanat dallarında Sovyet yönetiminin taleplerinin dışına çıkılması imkânsızdır. Edebi eserlerinin içeriklerinde Kırgız halkının ve kendi hayatının acıklı yaşanmışlıkları önemli bir yer tutar. Eserlerinde Rus şair ve yazarların etkisinin yanı sıra Kazak şair Mağcan Cumabayev'in tesiri de görülür (Artıkbaev, 2013, s. 213-214; Akmatiev, 2015, s. 122-125).

Elebayev Kırgız edebiyatına birçok yenilik getiren birisidir. O, Kırgız edebiyatında serbest şiir tekniğinin ilk temsilcisidir. Şiirlerinde folklorik öğelerden yararlanır. Dönemin sanatı yönlendirici ağır şartlarına rağmen eserlerinin satır aralarına millî ve kültürel unsurları yerleştirmeyi başarmıştır (Artıkbaev, 2013, s. 211-215; Aşlar, 2018, s. 28).

Uzak Col romanı Sosyalist-Realizm temelinde yazılmıştır. Yazıldığı dönemde edebî eserlerde Sosyalist-Realizm akımının dışına çıkmak olanaksızdır. Eserde Çarlık yönetimi memurlarının, yerli işbirlikçilerinin Kırgız halkına yaptığı zalimlikler, 1916 olaylarında halkın Çin'e göç ederken çektiği sıkıntılar, Çin topraklarında yaşanan kıtlık ve perişanlık gibi olaylar bir ailenin hayatı etrafında anlatılır. Romanın son bölümlerinde ise Bolşevikler aşırı derecede yüceltilerek idealize edilir. Roman her ne kadar teknik yönden zayıf olsa da o dönemin Kırgız sosyal yaşantısını anlatması bakımından önemlidir.

Romanda kahramanların ruh dünyalarının tasvirleri başarılıdır. Olay örgüsü başkahramanın iç dünyası temelinde şekillenir. Eserin adının Uzun Yol olması bir semboldür (Dıykanbayeva, 2017, s. 37-38).

Tolubayeva, Uzak Col romanının yazıldıktan sonra içerik bakımından uzun süre olumsuz eleştirilere maruz kaldığını ve bu eleştiriler doğrultusunda yeniden düzeltilerek basıldığını, söyler (2001, s. 32).

Romanın Özeti

Uzak Col romanı, yazarın annesinin ölüm döşegindeki son anlarıyla başlar. Annesinin ölümden sonra babası yiyecek bulmak için Rus kasabalarına gider. Yazar altı kardeştir: En büyükleri Almakın adlı kız, sonra yazar, yazarın küçüğü Bekkul, onun küçüğü Eşpay en küçükler ise Aşımkan adlı kız ile Bekdayır'dır. Onlara bakmak için yol işçisi Elebes amcasının hanımı Burmake ana gelir. Açlıktan altı kardeş tifo hastalığına yakalanır. Yazar iyi olduktan sonra annesinin annesi tarafından götürülür orada zengin dayılarının kuzularını otlar, koyun sağım işlerine yardım eder.

Babası da ölüm döşeğine düşünce amcası Elebes tarafından getirilir. Babası kısa bir süre sonra ölür. Kardeşleri ile birlikte amcasının çadırında yaşamaya başlarlar. Elebes'in Beşembi adında bir oğlu Canımcan adında Kazak bir gelini ile Cumabek adında bir torunu vardır. Elebes onu seksen tane büyükbaş hayvanı olan Vasiliy adında bir Rus'a çoban olarak verir. Vasiliy'in eşi ve oğlu yazara çok kötü davranır buna dayanamayan yazar kaçıp evine döner.

Urmanbet, yazarın ölen amcasının oğludur. Nahiye müdürü Ibıke ve etrafındaki zenginlerin halka karşı gösterdikleri kötü davranışların aynısını Urmanbet onlara gösterir. Bundan dolayı habersizce askere yazdırılarak uzaklaştırılır.

Elebes ile aynı köyde yaşayan başka bir Rus zengini olan Başarin her işlerini Elebes ve ailesine bedava yaptırmasına rağmen onlara hiç yardım etmez sadece yetmiş-seksen ineğini sağan Canımcan'a günlük kaymağı makine ile alınmış bir kova süt verir, bu şekilde yazar ve ailesi hayatta kalırlar.

Yol işçileri dar geçitlerden posta arabalarının geçmesine de yardımcı olurlar. Bir gece posta arabasına mihmendarlık görevi Elebes'te, atı yorgun olduğu için posta arabasını geçitte çekemedi ve posta arabasını getiren Rus'tan ilerlemiş yaşına rağmen dayak yer.

Karpık adlı Kırgız bir yol işçi ise zengin olmasına rağmen oldukça cimridir. Misafirlere kıymız ikram ederken dahi küçük kâse kapları kullanır.

Yazarın yaşadığı Kızıl-Kıya bölgesinin amiri Çonkol lakaplı bir Rus'tur. Bu lakap ona Kırgızlar tarafından takılmış oldukça zalim, gaddar, rüşvetçi birisidir. Bölge halkı vergilerini bir gün geciktirse veya biraz eksik ödese Çonkol ve Ibıke'nin adamları tarafından köyün meydanında öldüresiye dövülürler.

Kensa, adlı kolluk kuvvetleri kendi kafalarına göre halktan rüşvet alır, mallarını çalarlar ve döverler. İçlerinden özellikle Balakurman adlı birisi halkı canından bezdirir. Öylesine cani bir kişi idi ki ufak bir sebepten ötürü birilerini öldürmekten dahi çekinmez.

Baybolot adlı bir yol işçisinin dul kızını nahiye müdürü, yüklü bir başlık parası karşılığında bir Kazak beyine verir. Kız sevdiği ile kaçır. Baybolot'u meydanda öldüresiye döverler. Baybolot haklılığını ispat için Karakol şehrine iner ve bunları dava eder. Mahkemede Çarlık rejiminin kötü uygulamaları, ileri gelenlerin zalimlikleri Baybolot'un ağzından anlatılır. Her şeye rağmen mahkeme tarafından suçlu bulunarak hapse atılır.

Yazar küçük yaşta olmasına rağmen düşük ücretler ile afyon tarlalarında zorla çalıştırılır.

Kırgızların verimli arazileri Rus çiftçilere hibe edilir; mera, ormanlık alanlar gibi kullanılabilir arazilere ise Çarlık yönetimi el koyar. Kış için ormandan bir ağaç kesmek dahi paralı olur.

Çar, Kırgızlardan asker almak için ısrar eder. Çarlık ile iş birliği yapan Kırgız ileri gelenleri dahi halkın korkusundan bu isteği kabul etmezler. Çarlık hükümeti harekete geçince büyük bir isyan başlar; halk balta, mızrak ve ok gibi ilkel aletler ile bir süre direnmeyi denerler ancak çok kayıp verdikleri için Çin sınırına doğru kaçmaya mecbur kalırlar.

Elebes, akrabalarının afyon tarlasında çalışan yazarı eve götürürken dinlemek için uğradıkları tanıdık bir çadırda çay içerken bir göç dalgasının kendilerine geldiğini görürler. Elebes, eşyaları ve aile bireylerini getirmekte olan oğlu Beşembi'yi bulur. Artık büyük Kırgız göçü başlar, yazarda buna katılmış olur.

Kırgızlar, hayvanlarını ve alabildikleri eşyaları ile birlikte Çin sınırına doğru kaçmaya başlar. Göç yolunda zaman zaman Çarlık askerleri ile çatışırlar. Sınırdaki ise Çin askerleri Kırgızların geçişine izin vermezler ve halkı korkutmak için top atışları yaparlar. Kalmuk askerleri ise genç kızlara musallat olur, halkın malını mülkünü yağmalamaya çalışırlar. Kırgızlar Çarlık askerlerinin de yaklaşmasından korkarak sınırı geçerler. Muzart deresinde halkın canları, malları telef olur. Belli bir müddet sonra cesetler ve hayvan ölümleri kıyıya vurur. Halkın eşyaları akıntıda kaybolup gider.

Muzart deresini geçmeye başaranların bir kısmı Urumçi, Yıldız, Küçör'ö giderken arkada kalanlar ise Çolok Terek, Kök Terek, Tekes'te kalır. Kış bastırır herkes kafasını sokacak bir yer arar, açlık ve kıtlık vardır. Halk bir tabak buğday alabilmek için kız çocuklarını dahi satmak zorunda kalır. Millet açlıktan tifo hastalığının pençesine düşer.

Yazar ve ailesi ise Kökterek'e gider. Oradan ise Isık-Köl'e gitmek için yola çıkarlar. İlk önce Kıyaz köyüne gelirler. Orada bir müddet kalırlar. Kıyaz halkının dili, adet ve gelenekleri Kazaklar ile benzerdir. Orada iken diğer Kırgız aileler ile Rus konsoloslughuna mektup yazarak açlık ve sefalet içerisinde olduklarını dile getirip yardım isterler, cevap ise olumsuzdur. Yiyecek bir şey kalmayınca kayın annesinin zalimliklerinden kaçıp kardeşlerinin yanına sığınan ablası Çüköy'ü bir sığır karşılığında Kıyaz'ın birine verirler.

Yazar ve ailesi Isık-Köl'e dönmek için yola çıkar. Bir müddet Çinli Müslümanların köyünde çalışırlar sonra tekrar yola çıkarlar ve Ak-Suu bölgesinde Mamirmazin adlı bir Uygur imamın işlerini yapmaya başlarlar. Burada Burmaeke ana, Elebes ve ailenin bütün yükünü çeken Beşembi ölür. Yengesi Canımcan ise çocuğu ile birlikte Kazak akrabalarının yanına döner, yazar ve kardeşleri Mamirmazin'de hizmetçiliğe devam ederler. Aile, yazarı ve kardeşlerini çok çalıştırır. Aşımkan adlı kız kardeşi yaşı küçük olduğu için fazla iş yapamaz ve bunun için sürekli dayak yer. Bunu öğrenen yazar Kırgızistan'a dönme planını kafasında tamamen netleşir, bu arada Bolşevikler geleceği haberleri iyice yayılmaya başlar. Bu haberi duyan halk ve ileri gelenleri tedirgin olurlar.

Yazar bir gün Mamirmazin'de çobanlık yapan Kazak İymankul adlı arkadaşı ile kaçır ve Kırgız-say adlı bir yere gelirler. Burada Rus Kazakları yaşar. İlk başlarda dilencilik yaparak hayatların devam ettirirler. Daha sonraları ikisi de çobanlık işi bulur. İymankul bir müddet sonra ölür. Yazar, Kırgız bir ailenin yanında Kırgız-say'ın büyük baş hayvanlarını otlatmaya devam etmekteyken Bolşevikler Kırgız-say'a gelir. Halkın çoğunluğu ve zenginler kaçır. Geride garipler ve fakirler kalır. Bolşevikler kaçan halkın çoğunluğunun geri dönmesine yardımcı olurlar. Zenginler ve ileri gelenler ise kurşuna dizilir.

Bolşevikler, anlatıldığı gibi gaddar ve zalim askerler değildir. Yazara ve halka yardımcı olurlar. Onlara karşı halk ve yazar hayranlık besler. Yazar Bolşevikler sayesinde mutluluğa ve özgürlüğe kavuşacağına inanır. Bir gün Bolşevik askerlerin komutanı; yeni bir dünya düzeni kuracaklarını, bütün halkları özgürleştireceklerini, zenginler ve zalimler ile sonuna kadar mücadele edeceklerini, garipleri, fakirleri, kimsesizleri daima koruyacaklarını nutuk şeklinde halkın önünde anlatır. Zorla bir Kazak kadına tecavüz eden Bolşevik askeri ise halkın önünde öldürülerek Bolşevik adaleti somut düzeyde hissettirilir.

Yazar Kırgız-say'da tanıştığı Alımcan adlı Tatar birisiyle Mamirmazin'in eşinden kardeşlerini istemeye giderler. Fakat kadın bakma parası ister ve kardeşlerini yazara vermez. Yazar dönüş yolunda kardeşi Bekkul'u koyun otlatırken görür ve onun aklını çelerek yanında götürür. Yazar ve kardeşi Bekkul Kırgız-say'da çobanlığa biraz daha devam ederler. Yazar, yanında kaldıkları Kırgız aileden izin alarak Isık-köl'e giden bir Rus tüccarın koyunlarını götürmeye yardım etmenin karşılığında vatanına geri döner.

Vatanında her şey değişmiştir. Kırgızların çoğu telef olmuş veya Çin sınırları içerisinde kalmıştır. Az sayıda Kırgız dönmeyi başarır. İktidarda artık Bolşevikler vardır ve her şey yoluna girmiş, halkın karnı doymaya başlamıştır.

Romanda Ötekileştirme ve Bolşevik Propagandası

Ürkün hadisesi Türkistan halklarının hafızasında derin izler bırakır. O hadiseyi yaşayan bazı aydınlar eserlerinde bu olayı işler. Uzak Col romanın yazarı da Ürkün hadisesini yaşadığından eserini bu acıklı olay temelinde otobiyografik tarzda oluşturmuştur.

Uzak Col eserine yönelik yapılan araştırmalar da genellikle Çarlık Rejiminin kötü uygulamaları ve Ürkün hadisenin trajedileri temel alınır. İncelemelerde gözden kaçırılan hususlar ise eserin tamamında olumsuz kahramanlar üzerinden Kırgız kültürünü, İslam dinini, Kırgızların akraba halklarını kötü gösterme politikasının sindirilerek işlenmiş olması ve Bolşevik propagandasıdır. Bu çalışmada eserden alıntılar yaparak, gözden kaçırılan bu noktalar somut düzlemde incelemeye çalışılır.

“Uşul ubaqta coldon ötüp baratqan bir qazaq qatın kirdi. Qolunda bir baştığı bar, tübündö tompoyğon birdemesi cüröt. Cariğan neme emes. Açıqqan adamdın tüsü. Tura tüşüp munun artınan cana bir cigit kirip keldi. Bul kelgenden kiyin biraz turup cañqı qatın çığıp ketti. Anın artınan keçikbey cigit da cönödü. Uşular ketkenden kiyin az turup, arı, tömön caqtan bir qoquylağan tabış çañ etti. Munu uğa qoyup, Beyşembi tışqa çıqtı. Tış alay -dülöy tuman, eç nerse körünböyt. Beyşembi çığarı menen tabış çıqqan caqtı közdöy: -Oy emne?-dep qıyqırırq saldı ele :- Mınanı qaraşı aketay!- dep körünböğön biröö coopberdi. Ün ayaldıqı. Oşondo Beyşembi :-Oy colun bolğur! Oşonuqun tartıp cegenden körö ölgönüñ caqşı emesbi?! dedi, qatuu tabış menen qarañğı tumandın içinde barqıldap. Cañqılar eken. Baya qatın çığıp baratqanda anın qolundağı baştığın cigit körüp qalğan eken. Anı menen udaa çığıp ketken sebebi da oşol oqşoyt. Artınan cete barıp, qatındın baştığındağı birdemesin tartıp cegeni catıptır. Beyşembi cañqıday dep qıyqırğandan kiyin, ün öçüp qaldı” (Elebayev, 1936, s. 70). [-Tam bu sırada yoldan geçen Kazak bir kadın girdi. Elinde torbası vardı. Torbanın dibinde kabarık bir şeyler görünüyordu. Çoktan beri karnı doymayan birisi olduğu belliydi. Açlığı yüzüne vurmıştu. Bunun arkasından bir delikanlı girdi. Delikanlı girdikten sonra biraz önceki kadın gitti. Onun arkasından hemen delikanlı da çıktı. Onlar gittikten sonra aşağı taraftan “vah” diye inleme sesleri geldi. Bunu duyan Beşembi dışarıya çıktı. Dışarısı sis idi hiçbir şey gözüküyordu. Beşembi dışarıya çıkar çıkmaz ses gelen tarafa bakarak-Hey ne oldu, diyerek bağırdı.-Bana bir bakar mısın ağabey, diyerek görünmeyen bir kişi cevap verdi. Bu kadının sesiydi. O zaman Beşembi-Hey kahrolası onun erzakını gasp ederek yiyeceğine ölsen daha iyi değil mi, diyerek avazı çıktığı kadar karanlığın içine doğru bağırdı. Bunlar biraz öncekilerdi. Kadın çıkarken onun elindeki torbayı delikanlı görmüştü. Onun arkasından çıkmasının sebebi buydu galiba. Arkasından yetişip torbasını alıp azığını yemiş olmalı. Beşembi'nin bağırmasından sonra ses kesildi.]

Olağanüstü hallerde Türk halkları birbirine kenetlenir, özellikle kadınlara ve çocuklara karşı daha korumacı davranırlar, hatta gerekirse kendilerini feda ederler. Bu cümlelerdeki göçten etkilenmiş zavallı aç bir Kazak kadınının son yiyeceğinin de bir delikanlı tarafından gasp edilmesi insanların ne kadar genel uygulamaların dışına çıktığını, yaşamak için neler yapabildiklerini gösterir.

“Batiyma degen ecem da Qıtayğa barğandan kiyin, murunqu köldö eken de bergen küyöösünön qaçıp baratıp, coldo bir duñqanğa qamalıp ketiptir dep uqqanbız. Qay cerde ekeni maalım emes. Biroq, alğan duñqanı Qara şaar degen cerge alıp ketiptir degen qabar bar ele” (Elebayev, 1936, s. 72). [-Batiyma adlı ablam da Çin'e vardıktan sonra Isık-Köl'lü eşinden

kaçarken Dungan⁴'ın biri tarafından alikonulmuş diye duyduk. Nerede olduğu kesin bilinmiyor. Fakat Dungan ablamı Karaşaar'a götürmüş diye haberler de vardı.]

Dunganlar, İslamiyet'i içselleştirmiş ve Kırgızlar ile tarih boyunca kardeşçe yaşamış bir halktır; romanda ise masum, evli bir kadını alıkoyacak şekilde ırz düşmanı olarak gösterilir.

“Bir künü, tüş çende cumuştan boşop kelip, barıbiz üydö oturat elek. Bir kezde Bekdayır inim sop-soo turup ele qolunda qarmap turğan ayağın qarmağan boydon şılq etip, oturğan cerinde qulap ketti. –Oy, qarma tigini!- dedi, Beyşembi çoçup ketip. Burmake “ay uşunu sen ele qıldıñ go” degendey şektüü közü menen Canımcanğa qaradı. Men da oşondon şek urdum. Köp bülödön qutula cadap cürgön Canımcan, munu qılbayt dep da bolboyt. Bekdayır bürt ketti. Anı alıp barıp, qıštaqtın baş çağında bir cerge tömpöytö saldıq” (Elebayev, 1936, s. 74-75). [-Bir gün öğle sıraları isteyken mola verdik. Hepimiz çadırda oturuyorduk. Bekdayır beti benzi atmış bir şekilde idi, bir anda elindeki kâse düşüverdi. Oturduğu yerde yığılıp kaldı. -Oy tut onu, diyerek Beşembi yerinden fırladı. Burmaeke ana bunu sen yaptın dercesine şüpheli tavırlar ile Canımcan'a baktı. Bende ondan şüphelendim. Kalabalık aileden sıkılan Canımcan bizden kurtulmak için bunu yapabiliyordu. Bekdayır puf diyerek aniden ölüverdi. Onu götürüp köyün başındaki bir yere gömdük.]

Eserde, yazarın Kazak yengesi aç kalmaktan korktuğu için evin en küçük bireyini zehirleyip öldürecek kadar cani birisi olarak gösterilir.

Türkistan halkları arasında günümüzde dahi akrabalar ile birlikte yaşama geleneği canlılığını korur. Eserin yazıldığı 1930 yıllar da bu geleneğin daha da yoğun yaşandığı düşünülebilir. O yılların sosyal-ekonomik durumları esas alındığında şartlar ne olursa olsun maddi külfeti en az olan küçük bir bireyin evin gelini tarafından zehirlenerek öldürülmesi Türklerin dünyasında yaşanması uç bir olay olarak değerlendirilebilir.

Bolşevikler'in yeni Sovyet adamı oluşturma projesinin önündeki en büyük engelin din olduğunu düşünürler. Onlara göre din insanlara sahte ve soyut bir mutluluk vaad eden bir düşünce sistemidir. Bunun için dinleri insanlığın beynini uyuşturan bir afyon olarak nitelendirirler. Sosyalist ideolojiyi benimsetmek için dinleri yok etmeye ve etkisizleştirmeye yönelik çeşitli yöntemlere başvururlar. Sovyetlerin dinlere karşı bu tutumundan en çok etkilenen din ise İslam dinidir. Çünkü Sovyet Müslümanları arasında İslam dinî etkili bir şekilde sosyal canlılığını ve dinamizmini korumaktaydı. Bolşevikler İslam'ın bu etkinliğini yok etmek için sanatın bütün dallarında Müslüman din adamlarını para ve menfaat karşılığında her türlü pisliği yapabilen aşağılık tipler olarak karşımıza çıkarır. Bu faaliyetlerden edebiyatta nasibini almıştır (Adıgüzel vd, 2023, s. 81-83).

Romanda Uygur imam Mamirmazin:

“–Omıyın, alloakbar,- dep, moldo qolun cayıp, bata qılıp, emi tarayın dep catqanda, üydün qatını menin qurcunuma eki nana salıp berdi. Andan çığıp, ekinçi üygö kirdik. Qaysı üygö kirsek da menin körgönüm mindan özgörgön coq. Ar bir üydön ekiden kem emes nan alıp çığabız. Bir köçönün başına çıqqandan kiyin, kötörgön qurcunumdu: eki közü teñ şıqay tolup çıqtı. Oşol ubaqta Mamirmazin : -Üygö alparıp tögüp kel,- dep meni ciberip iydi. Beş sarcanday uzap qalğanumda : - Tez kel!-dedi. Coldo ketip baratıp, “bayağı menin qayırçılıq zamanumda el uşunday mart bolsoçu”

⁴ Tarihte Çinliler askerî, ticarî olarak Müslüman Araplar ve Farslar ile ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu ilişkiler sonucunda İslamiyet Çinliler arasında yayılır. Dünya literatüründe Çin siyasi sınırları dışında yaşayan Çinli Müslümanlar “Dungan” olarak isimlendirilir. Dunganlar, Çin'de baskıya maruz kaldıklarında bir kısmı Kırgızistan topraklarına göç etmişler ve Kırgızlar ile İslam kültür eksenini çerçevesinde kardeşçe yaşamışlardır. Dunganlar, bütün Sovyetlerin ve Çin'in kısıtlamalarına rağmen İslam'ın kurallarını sosyal yaşamlarında canlı bir şekilde uygulayan bir halktır. Bu konuda Kırgızlardan dahi ileri noktada olduğu söylenebilir (Filiz, 2013: 2-21).

dep bir oylop aldım. Men qayra kelgiçe, Mamirmazin bir da üygö kirbey, meni kütüp turuptur.-Bul künnü üydön qur qalış bolboyt. Bul bir qudanın bergen nasibi,- dep qoyot. Oşo künnü şaşkede çıqqan taq beşimge çeyin tınbay qıdırsağ kerek. Qurcundun eki közün tört colu tolturup barıp töktüm” (Elebayev, 1936, s. 81- 82). [-Âmin Allah-u Ekber, diyerek ellerini açıp dua ederek kalktı. Evin hanımı benim heybeye iki ekmek koydu. Oradan çıkıp ikinci eve girdik. Hangi eve girersek girelim benim gördüklerim aynı şeylerdi. Her bir evden en az iki ekmek aldı. Bir sokağın başına geldiğimizde taşıdığım heybenin iki gözü de ağzına kadar dolmuştu. Mamirmazin -Eve götür bunları heybeyi boşalt, diyerek beni gönderdi. Beş adım uzaklaştığımda -Tez gel, dedi. Yolda giderken benim dilencilik zamanımda da halk keşke bu kadar cömert olsaydı diye düşündüm. Ben tekrar gelene kadar Mamirmazin hiçbir eve girmeyip beni beklemişti -Bu gün evlerden boş çıkmak olmaz. Bu Allah’ın verdiği nasiptir, dedi. O gün öğle vaktinden akşama kadar gezdik. Heybenin iki gözünü dört defa doldurup boşalttım.]

Müslüman Türklerde bayramlarda, düğünlerde, cenaze törenlerinde Kuran-ı Kerim okuyan din görevlilerine çeşitli hediyeler verilmesi hala devam ettirilen bir gelenektir. Romanda ise bu geleneğin istismar edildiğine yönelik bir ima vardır.

“Uşu künnü keçinde menin qoyuma çetten bir colbun qoy qoşulup keldi. Colomandıqı emes, bötön. Anı qatını menen keñeşip turup, şarıyattın bir demesine cölöp qoyup, Mamirmazin tünüşündö soyup aldı” (Elebayev, 1936 : 93-94). [-O gün benim koyunlarıma dışarıdan bir koyun karıştı. Koyun Colomon’un da değildi. Mamirmazin karısı ile konuşup şeriatın bir hükmüne kendimce dayandırıp gece yarısı kesmeye karar verdiler.]

Bu cümleler ile Müslüman din adamlarının menfaati söz konusu olduğunda harama-helale hiç dikkat etmedikleri, çıkarları için İslam dinin kurallarını içeren şeriatı da istedikleri doğrultuda istismar edebildikleri yansıtılmıştır.

-Bolşevik bir eldin taalayına qarşı caralğan qalayman. Adamdı ayoo degen coq, candan keçken buzuq. Caş baldardı qılıçtın mizinde, nayzanın uçunda oynotot. Anın bar maqsatı aldınan kezikenin atuu, qan tögüü, qıruu, mal mülkün taloo çarbanı büldürüü... Mina Bolşevikter uşul için ğana caralğan. Alarda mundan bölök tilek coq. Anın qoluna tüşkön adam soo qalbayt...- dep tüşündürüp catti, Qırğızsaydın buzuqları. Biroq, uşul kep qanday uqmuştuu bolup aytilip catsa da Qırğızsaydağı malaylardı köp qorqunuç daarığan coq. Munun sebebin özüm da bilbeymin. Talağanda menin emnemdi alat, öltürgöndö menin qaysı caziğim için öltüröt degenibi, aytör köp sezgen coq. Qayta men da içimden oşolordun kelişin tilegen kişidey, alar kelse: uşul köñülsüz, sur ömürdün cimcirttiği çaqçalekey buzulup, özüm eki taalay coldun birine tüşüçüdöy bolup, alda qanday bir belgisizdikke köñülüm tolqundanat (Elebayev, 1936 : 108). [-Bolşevikler halkların kötülüğü için yaratılmış savaşçılar ve insanlara acıması olmayan bozuk kişilermiş. Küçük çocukları dahi kılıçtan geçirip mızrağın ucuna takıyorlarmış. Onların tek maksatları kan dökmekmiş, karşılaştıklarını öldürerek malını mülkünü talan ediyorlarmış, onların eline düşen sağ kurtulamıyormuş. Bolşevikler sadece bunlar için yaratılmış gibi şeyler anlatıyorlardı. Fakat bu söylentiler etrafta yoğun bir şekilde konuşulsa da Kırgız-say’ın fakirleri çok fazla korkmuyorlar. Bunun sebebini ben de anlayamadım. Benim neyi mi talan edebilirler ki, beni hangi suçtan öldürebilirler ki diye düşünerek hiç korku hissetmiyordum. Ben içimden onların gelmesini diliyorum. Onlar geldiğinde bu mihnetli, tekdüze hayatım yok olup mutlu bir hayata başlayacakmış gibi içimde heyecanlar peyda oluyordu.

Bu cümleler ile Bolşevikler hakkında olumsuz söylentilerin sadece dedikodudan ibaret olduğunu, onların kendisi gibi fakirlerin ve çaresizlerin rahata kavuşabilmelerinde tek umut olduğu dile getirilir.

“Beregi qaptap kele catqan sansız asker atam zamandan berki armanına cetip, cerdin çetinen baştap, bul düynönü qıyratıp, adam zattın cañı ömürün casap kele catqanday, qalıñ tuman

bolup kötörülgön qoyuu çañdı kiyyin taştap, zırqıratıp aydap kelet" (Elebayev, 1936 : 110). [-Diğer taraftan her yeri kaplamış gelen askerler, babamın zamanından beri var olan sıkıntılardan beni kurtarıp yeryüzündeki diğer insanların dünyasını kurtararak insanlığa yeni bir yaşam tarzı sunacaklarmış gibi tozu dumana katıp hızlı-hızlı gelmekteydiler.]

Bu cümleler ile Bolşevikler sadece yazarın değil bütün insanlığın kurtarıcısı ve yeni düzen sağlayıcısı olarak görülür.

"Şanduu köp askerdi körgöndö mağa bayatan beri seziktenip kelatqan qorqunuç orduna qubanıç öñdüü bir belgisiz tüs kirdi. Uşularğa bir aralaşsam, ezelden berki armanımı bir aytıp qalsam, oşolor menen birge bolup, qanduu maydanğa birge kirsem- oşentip, ezelden qapasta catqan cerimdi bir çığarsam degendey bir belgisiz sezim payda boldu. Etim qızıp, boyum dürküröp, cürögüm qabınan çığucuday tolqup ketti. Munun sebebin özüm da bilbey qaldım" (Elebayev, 1936 : 110). [-Şanlı onca askeri görünce eskiden korku hissedirdim. Şimdi ise korku yerine içimde anlamsız sevinç peyda oluyor. Eskiden beri yaşadığım üzüntüleri bir anlatabilsem. Onların arasına dahil olabilirim onlar ile birlikte kanlı savaş meydanlarına gidebilsem belki kafesteki tutsak hayatımdan özgür kalabilirim diye düşündüm ve içimde tuhaf bir sevinç meydana geldi. Etlirim çekilmiş, boyum uzamıştı. Kalbim yerinden fırlayacakmış gibi heyecanlandım.]

Yazar Çarlık rejiminin askerlerinin aksine Bolşevik askerlerden hiç korkmaz onları özgürlük savaşçısı olarak nitelendirir. Kendisi için asıl özgürlüğün onlar ile savaş meydanlarında beraber savaşmak olduğunu okuyucuya hissettirir.

"Şañduu, sürdüü askerler bizdin eki üydün canındağı col menen çoğoru qaray tinbay dabırttap ötüp, sayğa kirip çoğulup catti. Qatın-qalaç debey cabalaqtap, tışqa çığıp, qarap turuşat. Bizdi calt calt qarap, qoyup, attın barlıq cürüşünö salıp, çoğoru qaray qoyğulap, ötüp baratqan askerlerge qarap : -Ya arbaq!...-Beçara-qarıpqa qubat ber! -Ya perberdiger saqtay kör! -Oñ coluñdan dep qoyuşat berkiler. "Quday bilet" bular uşunu kimge arnap aytıp catqanın özdörü da bilbese kerek dep oyloym. Uşunday dese çaap baratıp, qay biröö bizdi qaray qolun cazğap :-Qorqboğula qorqboğula-! dep qoyot" (Elebayev, 1936 : 111). [-Kadın çocuk demeden dışarıya çıkan kalabalık, askerleri seyrediyordu. Bize arada bir bakan askerler atlarının düzenli yürüyüşünü bozmadan yukarıya doğru gidiyor. Halk askere bakarak -Ey Atalarının ruhu, -Bu çaresiz gariplere güç kuvvet ver -Onların canları kuru, -Doğru yoldalar, diyorlardı. Bu sözleri neden söylediklerini belki de kendileri de bilmiyorlar diye düşündüm.]

Bu cümlelerde toplumun dezavantajlı gruplarından olan kadınların ve çocukların Bolşeviklere yönelik anlamlandıramadıkları bir sevgi, saygı ve umut besledikleri ima edilmektedir.

"Oşentkende men çümköñüp catqan üzüktün çetin kiçene cılçıp qılıp qarasam: Soldat, bir ayaldı catqan cerinen tur dep cetelep catat. Taanıdım: İraqımbaydın ceñesi. On toğuz çaştarda suluuça kelgen bir aq cuumal kelin ele. Cañqı caman üñdön kiyyin soldat bilekten alıp dağı cür degende, kelin tartqınçaqtay berdi ele, beşmatçan, çıpyıp turğan nemeni condon arı çıp ettirip tartıp ciberdi. Kelin cañq dan beter baqırış barıp üzüktün aldında catqan qayın atasının canına barıp qorğoloy tüştü. Eldin köbü şıqaalap, oquyanı körüp turat. Soldat tarsılatıp, sabap kirdi. Añğıça bolboy : -Oybay, qarağım ay! Qayteyin, baarımız qırılamızdı endi? dedi biröö qaynatasının ünü. Oşentkende kelin tabışın çığarbay qaldı da soldattın qoştoosuna erip cürüp berdi. Artınan qarap turabız... Bizden bir az munday uzap baqtın içine barıp toqtoştı" (Elebayev, 1936, s. 114). [-Ben örtünüp yattığım keçenin küçük deliğinden baktığımda asker, bir kadına yattığı yerden dürterek kalk diyordu. Bu kadın İrakımbay'ın yengesi. O on dokuz yaşlarında ak tenli güzel bir gelindi. Biraz önceki çöğlklarin ardından asker kadının bileğinden tutup kalk dedi. Gelinin kendisini geri çekmesiyle sırtına kamçısı ile vurdu. Gelin ise biraz öncekinden daha beter bağırarak keçenin altında yatan kayınpederinin yanına sığındı.

Halkın çoğu bu olayı seyretti. Asker peş peşe vurmaya başladı. Birisi, böyle olmaz kurban olduğum hepimizi öldürecek misin, dedi. Bu kayın babasının sesiydi. Ondan sonra gelin sesini çıkarmadan asker ile birlikte gitmeye başladı. Arkalarından bakıyoruz. Asker bizden biraz uzaktaki ağaçların arasında geline tecavüz etti.]

Bu satırlarda yazarın çoban arkadaşlarından Irakımbay'ın yengesine bir Sovyet askerinin tecavüz ettiği ifade edilmektedir. Eserde Irakımbay ve ailesinin Kazak olduğu belirtilmektedir. Kadın, askerın tacizinden korunmak için kayınpederinin yanına sığınyor fakat kayınpederi kendisinin ve diğerlerinin dayak yememesi için askerın isteklerine boyun eğmesi noktasında gelinini razı ediyor. Hayatta kalabilmek için namusunu hiç direnç göstermeden başka birisine teslim edilmesi Türklerin dinine ve geleneklerine aykırı bir durumdur.

“Ertesi biröo barıp, tündö bolğon oquyanı Bolşevikterdin bir çoñuna cetkriptir. Bizdin arabızda, ilgeri malay cürüp, oruşça til bilgen bir qırğız bar ele. Oşol aytıptır. Alardın başcıtı soldattın tündögü coruğun uğup alıp, tişin qayrap açuusu kelip: oşonu taanusañar körsötkülö, azır atıp taştaymın deptir. Komandirdin bul sözü çın neeti menen ayıtqanına közü cetken soñ, cañıqı barıp dattağan kişi “mınabu” dep, körsötö bergen eken, köptün aldında oşol ele cerden soldattı tapança menen basıp cibriptir. Barakeldi” (Elebayev, 1936, s. 114). [-Ertesi gün birisi o gece yaşananları Bolşevik komutanlardan birisine ulaştırmış. Bizim aramızdaki bir Kırgız eskiden beri Ruslara hizmetkarlık yaptığı için Rusça biliyordu. O söylemiş. Komutan askerın yaptıklarını duyunca sinirden dişlerini sıkarak onu tanıyor musun göster hemen öldüreyim demiş. Komutanın iyi niyetini anlayıp bu kötülüğü yapan askeri göstermiş. Komutan hemen orada tabanca ile askeri vurup öldürmüş. İyi olmuş.]

Bu cümlelerde Bolşevik komutanların adaletliliğine vurgu yapılmaktadır. Halkın ırzına göz diken bir asker kendilerinden dahi olsa en ağır bir şekilde cezalandırılacağı ortaya konulmuştur.

“Uşunday bir top mayda barat cumuşardı bütürgöndön kiyin bir kezde Caparquldun buyruğu boyunça, keteyin dep catsam. -Ey barançuk!- dep, bir soldat mağa qolun bulğap qaldı. Baya men küypöñdöp, birdemelerdi qılıp cürğön kezde bul soldat, arı caqta biröontün canına barıp, meni qolu menen körsötüp, birdeme dep süylöşüp catqan. Alardın qıymılın alıstan körüp köztüm çalıp turğan. Canına bardım. Mağa bir çoñ kesken bölkö menen bir eski köynök qarmattı. Oşondo qubanganımdı söz menen aytıp bolboyt: talmadan cazılğan adamday qur oozumdu açıp, ırcaya beripmin. Ömürdö kişiden mınday sıy alıp körbögöndöy boldum” (Elebayev, 1936, s. 116). [-Ufak tefek işleri bitirdikten sonra Caparkul'un buyruğu ile gitmeye hazırlanırken bir asker -Hey koyuncuk, diyerek eli ile beni çağırıldı. Ben telaşla içinde işleri yaparken o asker öbür taraftaki birisinin yanına giderek beni eli ile göstererek bir şeyler söyledi. Onların hareketleri uzaktan gözümeye çarpıyordu. Bana büyük bir ekmek ile eski bir gömlek verdi. Sevincimi anlatacak söz bulamıyorum. Ağzımı deli gibi açıp şarkı söyledim. Ömrü hayatımda hiçbir zaman böyle bir saygı görmemişim.]

Bolşevik askerın yazara yaptığı iyilik abartılı bir şekilde anlatılarak Bolşeviklerin cömertliği dile getirilir.

“Bolşevikter uşu küñü keçinde Qırğızsaydağı qazaq, qırğız malayların cıynap alıp, söz süylöptür. Bolşevik-buzuq! Bolşevik körüngöndü atıp, asıp, qıyratıp oturat dep, duşmandar uşaq taratqan. Bolşevik körüngönün atbayt! Anın ata turğan duşmandarı bar. Bolşevik siler öñdöngön bey-beçara, qarıptar üçün caralğan. Adam balasının armanına bütökön! Al siler üçün qaşıq qanın ayabayt. Biz cer üstündögü ezüüçülör menen, baylar, pomeşçikter menen bütökönçö küröşüp emgeçilerdin cırğal ömürün casaybız. Adam zat caralğandan berki armanınarğa cetkirebiz. Biz oşol üçün caralğanbız. Qorqboğula! Ömür boyu silerdi qulduqta qarmap kelgender menen tartınbay küröşüp turmuşuñardı tüzögülöt. Bolşevikter alıp bergen ençinerdi cegizbey, teñdigiñerdi alğıla. Mina, Bolşevikterdin silerge bere turğan sıylığı...- degendey calınduu canduu

sözdör süylögön. Al cerde oturgandar cabıla kötörülüp, ün salıyoy:-Oy aylanayın! Erdigiñe barakeldi! Arman coq...!- dep küülönüp cerdi küñgüröntüp qızıp taraşıptır” (Elebayev, 1936 : 116). [-Bolşeviklerden biri o gün Kırgız, Kazak ırgatlarını bir araya toplayıp bir şeyler söylemişler. -Bolşevikler, kötü! Her gördüğünü öldürüyorlar diye düşmanlar dedikodular yaymışlar. Bolşevikler gördüklerini öldürmezler. Ama öldüreceği düşmanları da var. Bolşevikler çaresiz ve garipler için yaratıldı. İnsanlığın kederi bitti. Onlar sizler için kanlarını döker. Yeryüzündeki zalimler, zenginler ve burjuvalar ile sonuna kadar mücadele edip emekçileri saadete kavuşturacağız. İnsanoğlunu yaratılmasından itibaren arzuladıklarına bizler ulaştıracacağız. Bizler onun için yaratıldık. Korkmayın. Ömür boyu mücadele edeceğiz, hayatınız düzelecek. Bolşeviklerin size verdiği hakları ve özgürlüğü kullanın. Bunlar Bolşeviklerin size verdiği en büyük ödüller gibi ateşli konuşmalar yaptılar -Kurbanınız olalım-. Cesaretinize hayranız, kederimiz bitti, diyerek çoşup her yeri inlettiler. Sonra dağıldılar.]

Bu cümleler ile Bolşeviklerin; sindirilmiş, ezilmiş halklara özgürlük getireceği, zenginler ve halkı ezenler ile sonuna kadar savaşacağı, emekçilere hak ettiklerini vereceği, halkın içinden çıktıkları, bütün insanlığı mutluluğa ulaştıracak yeni bir sistem oluşturacakları dile getirilir. Aslında bu söylemler Bolşeviklerin iktidara gelirken kullandıkları özgürlük, adalet, eşitlik kavramlarının özeti niteliğindedir.

“Ertesi qarasaq- köçö köçönün baarında sayılıp qalğan qızıl celek! Biz bada çoğultçu köpürögö da celbiretip birdi sayıp ketken. Qırğızsaydan tandap turup 45 kişini atıptır. Oşolor menen birge: opekün, ataman, sudyalar atılıp ketti... Oşentip. Bolşevikter şaşke çende aqsuunu qaray dürküröp berdi” (Elebayev, 1936, s. 116). [-Ertesi gün sokaklara asılmış kırmızı bayraklar gördük. Bizim sığırları topladığımız köprüye de bir tane asmışlar. Kırgızsay'dan seçtikleri 45 kişiyi vurmuşlardı. Onların arasında zenginler, yargıçlar, idareciler de vardı. Öğle vakti Bolşevikler Aksuu'ya doğru hareket ettiler.]

“Bolşevikter Mamirmazin, anın qudası Yusup boluş öñdöngöndördü baş qılıp, bu cerden da qırq elüüdüyün sulatqan eken” (Elebayev, 1936, s. 118). [-Bolşevikler Mamirmazin'ı, onun dünürü Yusuf müdürü, ileri gelen Kırk eli kişiyi öldürmüşler.]

Bu paragraflarda Bolşeviklerin halkı ezen burjuvalar ile savaş sözünün somut bir düzlemde gerçekleştirildiği görülmektedir.

“Kenen bir çay qaynam ügüttödüm. Oşoço çeyin Bekquldan bir ooz kep çıqqan coq. Cedep ayla ketip baratqanda: -Ömür boyu ele üşüntüp, qulduqta cürgöndü süyösüñbü? Keypiñ aldıqı. Cırğay turğan çağıña barsañ bolboybu! Qaraqolgo Bolşevik kelip, biz öñdöngön beçara- qarıptarğa cardam berip catat deyt. Sen barbasañ özüm kete berem. Qana, meni eerçip cürösüñbü”- dedim (Elebayev, 1936, s. 121). [-Çay kaynatacak kadar uzun bir süre öğüt verdim. Bekkul bir söz dahi söylemedi. Çaresiz kalınca -Ömür boyu böyle köle olarak mı yaşayacaksın, söyle. Halin perişan. Mutlu olacağın yere var. Karakol'a Bolşevikler gelmiş bizim gibi çaresiz zavallılara yardım ediyorlarmış diyorlar. Sen gelmesen de ben kendim giderim. Hadi peşimden gelmiyor musun dedim.]

Burada Kırgız topraklarına Bolşeviklerin özgürlükçü ve adaletli bir düzen getirdikleri ima edilerek gariplere yardım edildiği ifade edilmiştir.

Sonuç

Uzak Col romanın olay örgüsü tamamen sosyalist-realist akıma göre kurgulanmıştır. Romanda, Çarlık yönetiminin işgal politikaları ve Ürkün hadisesinin trajik olayları ele alınmış olsa da bunların işleniş tarzı Bolşevik propagandaya zemin oluşturacak şekildedir.

Roman Çarlık yönetiminin zalimce uygulamaları ve Ürkün olayının içeriğinin öğrenilmesi bakımından önem arz eder.

Romanda sadece Bolşevik propagandası değil Kırgızlar ve onların akraba halklarına karşı bir aşağılama söz konusudur. Örneğim: Dunganlar ırz düşmanı, yazarın Kazak yengesi evin en küçük bireyini öldürecek kadar cani olarak gösterilmiştir.

Uygur imam Mamirmazin'in şahsında dindar insanlar ve din kötülenmiştir. Kazak halkı en ufak bir sıkıntı karşısında namusunu satabilecek karakterli insanlar olarak yansıtılmıştır.

Bolşevikler idealize edilerek onlara karşı bir hayranlık özlem dile getirilmiştir. Bolşevikler, özgürlük savaşçısı, Kırgızların ve bütün dünyanın umudu, kadın, çocuk ve gariplerin koruyucusu, burjuvanın yok edicisi, yeni bir dünya düzeninin sağlayıcısı olarak gösterilmiştir.

Sovyet dönemi edebî ürünler incelenirken edebiyat ideoloji ilişkisi, Sovyetler birliğinin siyasi sınırları içerisinde uygulanan sosyalist-realist akım, edebiyatta propagandanın işleniş yöntemleri, Bolşevik hükümetlerin edebiyata müdahalesi, Sovyet Rusya'nın İslam dinini karalama kampanyası, Çağatay edebî diline yönelik parçalama faaliyetlerinin süreçleri gibi konulara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Uzak Col romanına ait bütün bulgular dikkate alındığında edebî eser olmaktan ziyade Bolşevik propagandasına yönelik bir üslup içermesi bakımından ideolojik fakat teknik yönü zayıf bir eserdir.

Kaynaklar

- Abdikulova, R. (2016). 1916 Türkistan İsyanı'nın Kırgız Edebiyatına Yansıması. *Ürkün. Bilig Kış*, 76, 159-165.
- Adıgüzel, S. - vd. (2023). Sovyet Devri Azerbaycan Anlatılarında Kahramanın İnanç Problemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 12(1), 81-83.
- Adil Hikmet, (2022). *Asyada Beş Türk*, (Osmanlıcadan aktaran. Yusuf Gedikli). İstanbul : Ötüken Neşriyat Yayınları. 8. Basım.
- Akmataliev, A. (2015). *Kırgız Adabiyatının Tarihi XX Kılımdın Kırgız Adabiyatı (20-60-Cıldar)*. Bişkek: Avrasiya-Press.
- Artıkbayev, K. (2004). *XX. Yüzyıl, Kırgız Edebiyatı Tarihi*, çev. M. Dıykanbayeva. Ankara: Bengü Yayınları.
- Aşlar, H. (2006). *Mukay Elebayev'in Hayatı, Edebî Kişiliği, Nesir Eserleri ve Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Aşlar, H. (2018). Modern Kırgız Edebiyatında İlk Yazarlar ve İlk Hikâyeler, *Türkologiya*, 3, 16-40.
- Cigitov, S. (2006). Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair (çev. K. Göz). *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 7-20.
- Dıykanbayeva, M. (2017). *Uzun Yol İlk Kırgız Romanı Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*. Konya: Kömen Yayınları.
- Duman, G.B. (2017). Ürkün Olayının Kırgız Nesrine Yansıması. 1. *Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 11-14 Mayıs 2017, Türklerin Dünyası Enstitüsü, Antalya: Türklerin Dünyası Enstitüsü Yayınları, 159-165.
- Elebayev, M. (1936). *Uzak Çol*. Frunze: Lenin Çolu Basmakanası Samarqant.

- İlkan, A. (2009). *Soğuk Savaş Döneminde ABD-SSCB Kültürel Politikalarının Sanata Yansıması: Soyut Dışavurumculuk ve Sosyalist Realizm*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Karakaş, Ş. (2009). Sosyalist Realizm (Toplumcu Gerçekçilik) ve Sovyet Edebiyatı Hakkında Resmî Bir Yazı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2009, c. 29, Özel sayı: Prof. Dr. Reşat Genç Armağanı, Ankara, 595-617.
- Kılıç, F. (2013). Kırgızistan'daki Dunganlar: Tarihleri, Göçleri, Yaşamları, Dil Durumları, *Türkbilig*, 26, 2-21.
- Kınacı, C. (2014). *Kazak Sovyet Edebiyatında İmaj ve Kimlik*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Koraş, H. (2019). Ulpan Romanı Örneğinde Edebî Eserde Siyasi Propaganda. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 16-17.
- Moran, B. (1994). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, 9. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naskali, E. G. (1996). Sovyet Türk Edebiyatı. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 1: 54.
- Öztürk, Z. (2022). Sovyet Adamı Yaratma Çabalarının Orta Asya'ya Yansıması. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 206-207.
- Sooronov, O. (2015). *Mukay Elebayev, Kırgız Adabiyatının Tarihi*, Cilt. III. Ed : Akmatalliev, A. Bişkek : İmak Ofset.
- Şirin, H. (2020). Başlangıcından Günümüze Türk Yazı sistemleri, 2.Baskı. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Tagızade, L. (2006). Sosyalist-Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3 (4), 8-21.
- Tolubayeva, Ç. (2001), *Mukay Elebayev-Uluttuk Adabiyatta Psikologiyalık Prozanın Baştoçusu*. Doktora Tezi. Karakol.
- Uygur, E. (2005). Sosyalist Realizm Kavramının Ortaya Çıkış Süreci. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 23-30.
- Yalçın, S. K. (2008). Rusya'da Yaşayan Türklerin Konuşma Dillerinin Yazı Diline Dönüştürülme Süreci ve Ötekileştirme Ekseninde İzlenen Dil Politikaları. *Turkish Studies*, 3(3), 1938-1951.
- Yavuz, F. ve Topsakal, İ. (2020). 1916 Ayaklanmasında Kırgızlar ve Ürkün. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 125(247), 341-343.
- Yıldız, R. (2020). Maksim Gorki'nin Ana Eseri Üzerinden Sosyalist-Realizm ve Edebiyatta Propaganda-Antipropaganda, *Turkish Studies*, 14(4), 2247-2260.